

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 24, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 17.03.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 20.03.2021

Sayfa / Page: 51-73

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Prof. Dr. Orhan Söylemez

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatı Bölümü
soylemezo@yahoo.com

Dr. Öğr. Üyesi Döne Arslan

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatı Bölümü
darslan@kastamonu.edu.tr

ŞİİRE YANSIYAN “MANKURTLAR” VE “KÖZKAMANLAR”: SOVYETBEK BAYGAZİYEV

Öz

Sovyetbek Baygaziyeve, 2021 itibarıyla 76 yıllık hayatına pek çok resmi ve gayri resmi edebiyat ve siyaset ödülünü sığdırmış, gazetecilik, redaktörlük, öğretim üyeliği, yükseköğretim kurumlarında da yöneticilik yapmış bir Kırgız halk şairidir.

2007’de yayınladığı "Кишенден бошонгон рухтун ырлары" (*Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiirleri*) başlıklı 176 sayfalık şiir antolojisini Gülçınar baskısıyla Bişkek’te yayınladı. Kitapta 1991’deki bağımsızlığın ilanından sonra Kırgız toplumunda yaşanan toplumsal gelişmeleri, millî kimlik unsurları olan gelenek-göreneklerin, Kırgız tarihine ve diline, hatta dinine karşı azalan ilgiye dikkat çeken şiirler yer aldı.

Bu çalışmada da şairin “Бүркүттүн көз жашы” (*Kartalın Göz Yaşı*) ile “Жалгыз кайык. Ырлар” (Yalnız Kayık. Şiirler) kitaplarında yer alan toplumdaki yozlaşmayla birlikte “millî kimlik” inşasında önemli rol oynayan vatan, ana dil, Kırgız kültürü, İslam dini, tarih gibi kavramlar etrafında oluşturulan şiirler irdelenerek yorumlanmaya çalışıldı.

Sovyetbek Baygazyev milli bir uyanış yaşayarak halkının gündem güne yok edilmesini çaresizlik içinde ve büyük bir sitemle şiirlerine yansıtmıştır. Şiirlerinde Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kullandığı "mankurt" ve "közkaman" kelimelerini sıkça kullanmıştır. "Mankurtluk" meselesi uzun zamandır bilinenin tersine oldukça karmaşık ve tartışmaya açıktır. Mecazi anlamda "mankurt" kelimesi, tarihsel, ulusal kökleriyle bağını kaybetmiş, akrabalığını unutmuş bir kişiye atıfta bulunmak için kullanılır. Bu anlamda "mankurt" kelimesi Kırgız ve Kazak yazar ve şairler tarafından sıklıkla kullanılır hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mankurt, Sovyetbek Baygazyev, Kırgız Şiiri, Esaret, Millî Kimlik, Kırgız Millî Kimliği

“MANKURTS” AND “KOZKAMANS” REFLECTED IN POEMS: SOVIETBEK BAYGAZIEV

Abstract

Sovyetbek Baygazyev is an academician and a Kyrgyz folk poet who earned many official and unofficial literature and politics awards in his 76-year life as of 2021, has worked as a journalist, editor, lecturer, and director of higher education institutions.

In 2007, he published his 176-page poetry anthology titled "Кишенден бошонгон рухтун ырлары" (Poems of the Soul that Survived its Chain). The book contains poems that draw attention to the social developments experienced in Kyrgyz society after the declaration of independence in 1991, the traditions and customs that are the elements of national identity, the decreasing interest in Kyrgyz history and language and even religion.

In this work, the poet's "Бүркүттүн көз жашы" (The Eagle's Tear) and "Жалгыз кайык. Ырлар" (The Lonely Boat). The poems in the books of poems, which play an important role in the construction of "national identity" with the degeneration in society, were tried to be interpreted by examining the poems formed around concepts such as homeland, mother tongue, Kyrgyz culture, Islam religion and history.

Soviet Baygazyev experienced a national awakening and reflected the day-to-day destruction of his people in his poems in despair and with a great reproach. In her poems, he frequently used the words "mankurt" and "közkaman", which Cengiz Aytmatov used in her works. Contrary to what has been known for a long time, the question of "mankurt" is rather eloquent and open to discussion. The word "mankurt" is used figuratively to refer to a person who has lost ties to his historical, national roots and forgotten his kinship. In this sense, the word "mankurt" has become frequently used by Kyrgyz and Kazakh writers and poets.

Key Words: Mankurt, Mankurtizm, Sovyetbek Baygazyev, Kirgiz Poetry, Slavery, National Identity, Kirgiz National Identity, Cultural Identity

Giriş

Dünya edebiyatına Cengiz Aytmatov'un 1980'li yılların başında yayınlanan *Gün Olur Asra Bedel* romanıyla giren bir kavram olarak "mankurt" ve "mankurtluk" pek çok akademik çalışmanın konusu olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Hayatta iken Aytmatov'u yakından tanıyan ve eserlerini dikkatle okuyan Kırgızistan'daki akademisyenler de önemli eserlere imza atmışlardır. Akademik çalışmaların ötesinde sanatçı gözüyle onun eserlerini okuyanlar da farklı formlarda edebiyatın bir başka nevi olan "nazire"ler yazmışlardır. Bazıları yazarın ucu açık bırakılmış romanlarının sonuç kısımlarını yeniden yazmışlardır. Hatta hayatta iken Aytmatov bile mesela *Beyaz Gemi* romanının farklı sonlanan nüshalarını yazmıştır. Bunun için dikkate değer akademik araştırmaya imza atmış olan Svat Soucek'in makalesine bakılabilir. (Soucek: 1981: s. 70-98) Soucek bu çalışmasında Aytmatov'un *Beyaz Gemi* romanındaki farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya koymuştur.

Henüz Türkiye'de yayınlanmamış olsa da "mankurt" meselesi Aytmatov'dan yaklaşık 12-13 yıl kadar önce tanınmış Kazak yazar Abiş Kekilbayev tarafından yazılan "Küy" (Ezgi) adlı uzun hikâyesi veya kısa romanında ele alınmıştır. Üzerinde durulmaya değer bir öykü olduğunu ve bu konuda bilgi edilmesi gerektiğini belirtmekte yarar vardır. Kırgız akademisyen, eğitimci ve şair/yazar Sovyetbek Baygaziye de Cengiz Aytmatov'un çalışmalarına göndermeler yaparak ülkenin bağımsızlık sonrası sosyal ve kültürel değer kaybını "mankurt"laştırılmış veya daha güncel bir ifade ile "ötekileştirilmiş" kişiler üzerinden eleştirir. Aşağıda asıl metin ve çevirileri ile birlikte verilen şiirlerdeki "mankurt" eleştirisi dikkat noktası olarak ele alınmıştır.

Sovyetbek Baygaziye Hakkında Kısaca Bilgi

Sovyetbek Baygaziye gazetecilik, redaktörlük, öğretim üyeliği, yükseköğretim kurumlarında da yöneticilik yapmış bir Kırgız halk şairidir. 76 yıllık hayatı boyunca birçok edebiyat ve siyaset ödülü almıştır.

Büyük bir yıkımın yaşandığı İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde 1 Mayıs 1945 yılında Kırgızistan'ın Narın bölgesinde, Cungal ilçesinin Kayırma köyünde doğmuştur. Lise yıllarında yani 15-18 yaş aralığında Lenin adlı kolhozda postacılık yapmıştır. Gazeteler için de serbest muhabirlik olarak çalışmıştır.

Liseyi bitirdiği 1964'te Kırgız Milli Üniversitesinin Filoloji Fakültesini kazanmıştır. 1969 yılında "Filolog, Kırgız Dili ve Edebiyatı" bilim uzmanı olarak üniversiteyi bitirmiştir.

Üniversiteyi okuduğu ve bitirdiği yıllarda artık Sovyetler Birliği'nin Stalin dönemi baskısı ortadan kalkmıştı. Bunun iki sebebi vardı; birincisi 1953'te Stalin ölmüştü. İkincisi de 1956'da Hruşçev başkanlığında toplanan Sovyetler Birliği Yüksek İdare Kurulu toplanmış ve 1937-38'de haklarında çıkarılan "halk düşmanlığı" suçlaması ile tutuklanıp sürgün edilen ve kendilerinden haber alınamayan aydınlar ve kurşuna dizilen aydınlar "aklanmıştı." Artık onlar halk düşmanı değildiler, hakları da iade edilmişti. Lagerlerde toplanan ve toplumdan tecrit edilen aileleri de bu haktan yararlanabilmişlerdi. Kırgız halkının yetiştirdiği ve dünyaya sunduğu yazar Cengiz Aytmatov'un babası ve ailesi de bu ailelerden sadece biriydi.

Şair Baygaziyeu, 1977-1984 arasında Kırgız SSC İlimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsünde öğretim üyesi, 1985-1993 yıllarında Pedagojik Araştırma Enstitüsünün kurucu başkanı, müdür yardımcısı olarak çalıştı. 1993 yılından 2001 yılına kadar İ. Arabayev Pedagoji Üniversitesinde akademik ve öğrenci işleri ile ilgili rektör yardımcısı olarak çalıştı. 2002 yılından bu zamana kadar Kırgız Eğitim Akademisinde başkan vekili olarak görev yapmaktadır.

Baygaziyeu'in akademik çalışmaları da dikkate değerdir. 2002 yılında doktorasını tamamladı. 50'den fazla ilmî, bilimsel gazetecilik, pedagoji, edebiyata giriş, etik, şiir, düz yazı kitapları ve ders kitaplarının, ders programları yazdı. Ortak eserler verdi. Bununla da yetinmedi ve toplumsal yaşamın her türlü problemleriyle ilgili 300'den fazla makale yazdı. Filoloji doktoru, profesör, "Kıdemli Öğretim Üyeliği" derecelerine de hak kazandı. En önemlisi de Rusya'nın Uluslararası Pedagoji ve Sosyal İlimler Akademisinin asil üyeliğine seçilmiş olmasıdır. Bütün akademik ve sosyal etkinlikleri ona birçok ödül getirdi.

"Kırgız Cumhuriyetinin Eğitime Destek Veren Emekçisi" (1997), "Kırgızistan Cumhuriyeti Onur Belgesi" (2007), "Manas 1000. Yıldönümü Madalyası" (1995), Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına bağlı Devlet Dili Ulusal Komisyonunun "Kırgız Dili" madalyası ile ödüllendirilmiştir. Kırgızistan Gazeteciler Birliği ödülüne iki kez layık görüldü. Genç Komünist Birliği Merkez Komitesi Belgesi, Kırgız SSC İlimler Akademisi Onur Belgesi, Eğitim Bakanlığı Onur Belgesi, Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine bağlı Fikri Mülkiyet Kurumu Onur Belgesi, Bişkek Halk Temsilcileri Meclisi Onur Belgesi ile ödüllendirilmiştir. C. Bökönbayev, İ. Arabayev, T. Nasirdinov adlı ödülleri vardır. "Manas Ata" ödülünün sahibidir. Cumgal ilçesinin fahri vatandaşdır. Topluma katkıları dikkate alınarak, 2006 yılında Cumgal ilçesi milletvekillerinin kararıyla, S. Baygaziyeu adı Cumgal ilçe merkezi kütüphanesine verilmiştir. Bütün bu bilgileri kendi kaleminden öğrenmek mümkün. (Baygaziyeu, "https://kmb3.kloop.asia": 01.01.2021)

Ses Getiren Kitap: Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiirleri

Sovyetbek Baygaziyeu 2007'de "Кишенден бошонгон рухтун ырлары" (Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiirleri) başlıklı 176 sayfalık şiir antolojisini Gülçınar baskısıyla Bişkek'te yayınladı. Aradan 4 (dört) yıl geçtikten sonra eğitim bilimleri alanının bir başka akademisyeni ve yazar Süleyman Rısbayev "Кыргыз руху" (*Kırgız Ruhı*) gazetesinde 21 Ekim 2011'de basılan makalesinde bu kitapla ilgili çok ayrıntılı bilgiler verdi:

S. Baygaziyeu'in "Zincirden Kurtulan Ruhun Şiirleri" adlı şiir antolojisini okumayan okuru bu hayata gelip, mirastan mahrum bir adam olarak düşünüyorum. Üzücü olanı, böyle bir mirastan mahrum kalan insanların sayısı yüzlerce, binlercedir. Bizim memleketimizin başsız kurbağa, gözsüz sinek gibi, ideolojiden mahrum, yolunu bulamayıp ortalıkta gezindiği zamanlardayız. İdeolojiyi tam olarak S. Baygaziyeu'in yüreğinden kopup gelen, okurun yüreğinde kendine yer bulan şiirlerinde bulabiliriz. (Rısbayev: " https://kmb3.kloop.asia": 02.01.2021)

Süleyman Rısbayev'in bahsettiği ve Kırgız halkının "mahrum kaldığı" ideoloji acaba neydi veya hangi ideoloji idi? Aslında Rısbayev alıntının son cümlesinde bu soruya cevap bulmak için kitaba alınmış şiirleri işaret ediyor. Öyleyse "ideoloji" nedir? Nasıl olmalıdır? Milli bir ideoloji mi olmalıdır yoksa evrensel bir ideoloji mi olmalıdır gibi sorulara cevap aramak gerekir. Bu sorulara cevap bulabilmek için de Çarlık döneminin son yıllarına, Bolşeviklerin ihtilal hazırlıklarına, ihtilale

ve sonrasında kurulan Sovyet toplumuna, Sovyet ideolojisine, ideolojinin yerleşmesi için kullanılan sanata ve özellikle edebiyata ve Sovyet sonrasında gelişen “bağımsız” edebiyata yakından bakılması gerekmektedir.

Mankurt Kavramı

“Mankurt” ve “mankurtluk” kavramı üzerine pek çok akademik çalışma yapılmış, yazılar yazılmış yayımlanmıştır. Samet Azap “Kurtlar ve Mankurtlar” başlıklı çalışmasında tarih boyunca Türk halkları arasında kutsiyet kazanmış olan “kurt”ların insanların evcil dostları olan “köpek”lere dönüştürülmesini incelemiştir. (Azap: 2013: 279-287) Kurtlar, cesaret, özgüven ve hürriyet timsali olarak Türk halklarının sembolü olarak kabul edilmişlerdir. Cengiz Aytmatov’un roman kahramanı kurtların yavrularının yuvalarından alınarak evcilleştirilmesi veya ötekileştirilmesi ile Muhtar Avezov’un “Kökserek” ve Tölögön Kasımbekov’un “Bozkurt” hikâyesindeki kurtların hayat hikâyeleri üzerinden “mankurt” kavramı irdelenmiştir. Azap bu çalışmasından kurtların mankurtlaş/tırıl/masına giden süreci göstererek aslında Sovyet döneminin halkları öz köklerinden uzaklaştırarak başkalaştırılması uygulamasını eleştirmiştir.

Kazakça bir kaynaktan “mankurt” kavramı şu şekilde geçmektedir: “Мәңгүрттер - (түрікменше munqul-есінен айырылған·ақылсыз) түркі кезеңінде жуанжуандардың (қарақытайлардың) тұтқынға жасаған әрекетінен кейін пенденің өз есінен айырылғаннан кейінгі аты. Мәңгүрттер қорлық-зорлық атаулының бәрін көріп, миына жазылмастай зақым келген, қай елден шыққанын, кімнен туғанын білмейтін, тек кеудесінде жаны бар, ішіп-жеуге, қарадүрсін жұмыстарды атқаруға ғана қабілетті болып келеді. Олар тіпті алыс пен жақынды ажырата алмайды.” (<https://kk.wikipedia.org>: 11.03.2021) Türkiye Türkçesine aktardığımızda herkese malum olan tanıma ulaşılır. “Mankurtlar (Türkmen munqul – hafızasını yitirmiş, akılsız), Türkler döneminde Juan-Juanlar (Karakıtaylar) yakaladıkları esirlere uyguladıkları işkenceden sonra kişinin hafızasını yitirdikten sonraki adı. Mangurtlar her türlü hakaret ile birlikte beynine geri dönüşümsüz hasar alırlar. Nereden geldiklerini, kimden doğduklarını bilmezler, sadece gövdelerinde can vardır, sadece yiyip-içebilir ve sıradan işleri görebilirler. Yakın ve uzağı bile ayırt edemezler.”

Aynı kaynağın İngilizce nüshasında tanımı “Mankurt is an unthinking slave in Epic of Manas” olarak verilir. Her ne kadar Manas’tan alıntının yeri belirtilmese de kaba bir çeviriyle “Mankurt, Manas destanında geçen düşünme özürü köle” anlamına gelmektedir. Aynı kaynak diğer pek çok kaynak gibi “mankurt” kavramının kaynağı olarak Cengiz Aytmatov’u ve mankurt kavramını onun romanında anlattığı “Nayman Ana” efsanesine dayandırır. Buna göre “mankurtlar” esir kölelerdir ve esir alındıklarında saçları kazınarak kafalarına “şire” adı verilen taze deve derisinin geçirilerek güneşte kurumaya bırakılmasıyla kazanılır. Güneşte kuruyan deve derisi esirin kafatasını sıkılaşmaya başlar. Daha sonra yeniden uzamaya başlayan saçların kuru deve derisini geçemeyerek geri dönmesi ve beyne zarar vermesi bu “köleleştirme” veya bilinen adıyla “mankurtlaştırma” hadisesinin önemli bir aşamasıdır. Bu aşamada esir kişinin hafızası zarar görür ve geri dönüşü olmayan bir bellek kaybı yaşar. İnsan beyninin bellek merkezi olması sebebiyle tahrip olan bilgilere ulaşamayan esir, geçmişinden izler bulamayan “yaşayan ölü” veya “mankurt”a dönüşürler. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Mankurt>: 11.03.2021)

Mecazi anlamda "mankurt" kelimesi, tarihsel, ulusal kökleriyle bağıni kaybetmiş, akrabalığını unutmuş bir kişiye atıfta bulunmak için kullanılır. Bu anlamda "mankurt" kelimesi sıklıkla kullanılır hâle gelmiştir.

Diğer taraftan “mankurt” hikâyesinin başka bir nüshası vardır. Aytmatov’un da yakından tanıdığı Kazak halkının tanınmış yazarı, devlet adamı Abiş Kekilbayev’in “Küy” adlı hikâyesinden anlatılan şeklidir. (Kekilbayev: 1981) Abiş Kekilbayev bu hikâyesini henüz 27 yaşında iken 1966’da yazar yani Aytmatov’un 1980’de yazdığı ve “Nayman Ana” efsanesiyle meşhur romanı *Gün Uzar Yüzyıl Olur*’dan yaklaşık 14-15 yıl önce yazmıştır.¹

Yazarı belirtilmemiş olan; fakat metin içinde B.A. olarak geçen muhtemelen Kazak bir araştırmacı 51 sayfalık “ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТЫҢ «БОРЫНДЫ БЕКЕТ» РОМАНЫНДАҒЫ МӘҢГҮРТТЕНУ ПРОЦЕСІ” (Cengiz Aytmatov’un *Gün Olur Asra Bedel* romanındaki mantkurtlaştırma süreci) başlıklı “Дипломдық жұмыс”ta (Mezuniyet tezinde) bugüne kadar duyulmamış ithamlarda bulunur. (“https://stud.kz”: 11.03.2021) Giriş bölümü dışında 1. Bölüm’de mitolojik alan, 2. Bölüm’de edebi gerçeklik alanı ve 3. Bölüm’de de ilmî fantastik alan ile birlikte kısa bir Sonuç bölümünden oluşan tarihsiz çalışmanın sahibi ciddi ithamlarda bulunmaktadır.

Araştırmacı her şeyden önce Aytmatov’un kitabında Juan-juanlar olarak geçen tarihi halkın aslında “Жужан” (Cucan) olması gerektiğini, Aytmatov’un ise sebepsiz yere bu ismi değiştirip “Жуан-Жуан” (Juan-Juan) yaptığını söylüyor. Bir internet kaynağına göre “Cücenler (Жужаньский кағанат (Jujanlar Kağanlığı))” olarak kabul ediliyor. Açıklama şu şekilde devam ediyor:

Cücenler, Orta Asya kökenli bir kavimdir. Önce 3. yüzyıl ve 6. yüzyıl arasında Asya’nın kuzeyinde etkinliği gösteren izole bir göçebe topluluktur. Tarihte ilk defa Kağan unvanını bu devlette Shelun kullanmıştır. Çinliler bu topluluğu "Juan-Juan", Türkler "Apar" olarak adlandırıyordu. (“https://tr.wikipedia.org”: 11.03.2021)

Araştırmacı, Aytmatov’un “Mankurt” kavramını Manas destanından aldığına inanmadığını belirtiyor. Onun Jas Alaş (Genç Alaş) gazetesine 15 Mart 2003’te verdiği sohbetinde böyle bir masal-efsanein yalnızca Kazak halkında olduğunu belirttikten sonra 1960-70’li yıllarda Manas redaktörü olarak çalıştığı sıralarda rast geldiği ve herkesçe malum olan satırları paylaştığını söylüyor. Burada iki dizesi verilen beş dizelik şiir ile ilgili olarak J. Düysenbayeva’nın malzemesinden aldığı iddiasında bulunuyor. (*Altın Orda*, 21-27 Ocak 2003)

баланы ұстап алайық	Çocuğu tutup alalım
Басына шіре саласық	Баşına шіре koyalım.

Araştırmacı iddiasını delillendirmek için; “... Cengiz Aytmatov gerçekten bu satırları Manas’tan aldıysa niçin Kırgız dilinde almadı? Niçin onu Kazakça olarak verdi?” sorusunu yöneltiyor. Bu iddianın da yersiz ve tutarsız olduğunu belirtmekte fayda var. Çünkü, tanınmış Kazak tarihçisi ve halk bilimcisi Şokan Velihanov Manas destanını, 19. yüzyılın ortalarında Issık-Göl civarına yaptığı geziler sırasında derleyerek 1861’de bir bölümünü yayınlamıştır. Türkiye’deki

¹ Kazak hikâye geleneğinin gelişimi için bkz. Orhan Söylemez. *Çağdaş Kazak Hikâyeleri Antolojisi*. Ankara: Elips, 2004. ISBN: 9789758651900; Aşur Özdemir. *Kazak Edebiyatında Hikâye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2014, 636 s.; Damira İbragim. “Kazak hikâyeciliğine genel bakış” *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 50, Erzurum 2013, s. 157-174; Ahmet Gökçimen. “Abiş Kekilbayev’in ‘Küy’ anlatısında Türkmen halk kültürü” *Temrin*/96, 2019.

kaynaklara göre Velihanov, “Halk bilgeliğinin hazinesi, bütün halk hikâyelerinin, coğrafya, din ve geleneklerin toplandığı bir ansiklopedi ve bozkır İlyada’sı” dediği Orta Asya sözlü edebiyatının en ünlü örneklerinden olan Manas destanının bir bölümünü (“Kökütey Han’ın Aşı”) 1861’de Rusça’ya çevirerek yayımlayan ilk araştırmacı olmuştur.” (Kalkan: "https://islamansiklopedisi.org.tr": 12.03.2021) Destanın 1981 öncesi yine Velihanov tarafından parça parça Kazakça olarak yayınlanmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla Aytmatov’un yukarıdaki satırları Kazakça metin olarak alması veya o yıllardaki Kazakça veya Kırgızcanın birbirinden çok da birbirinden ayrılmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Daha doğru bir ifade ile farklı gibi görünen iki Türk lehçesinin o yıllarda birbirinden çok da farklı olmadığı bilinmelidir.

Araştırmacı iddiasına devam ederek “mankurt” efsanesindeki esirlerin saçlarının kesilmesi sahnesinin de Abiş Kekilbayev’den alındığını ve buna dair yazarın izahat vermediğini söylüyor. Aslında her iki yazar da aynı konuyu işliyor; “esirlerin saçlarının kazınarak geçmişlerini unutturmaları ve köleleştirmeleri.” Bir kaynağa göre Abiş Kekilbayev “Mankurt efsanesini birkaç kişiden duydum. Bu, Türkmen istilaları sırasında sıklıkla yaşanmış bir durumdur. Bana bu hikâyeyi Kazakistanlı yazar A. Nurpeyisov anlattı” demiştir. ("https://www.tarbie.kz/7810": 10.03.2021)

Abiş Kekilbayev’in 1966 yılında 27 yaşındayken yazdığı “Küy” hikâyesi onun “... ünlü bir nesir ustası olarak tanınmasının başlangıcı” olarak görülmesini sağlar. Eser, Rusça’ya çevrilir ve eleştirmenler tarafından çok beğenilir. Aynı kaynağa göre “Küy” hikâyesi öncelikle *Kommünist Enbek* gazetesinin 1967 yılı Kasım ayında yayımlanan 24, 26 ve 28. sayılarında tefrika edilerek gün yüzüne çıkar. Bu hikâye aynı zamanda 1967’de *Juldız* dergisinin 12. sayısında da yayımlanır. 1969’da da Moskova’da “Unutulmuş Yıllar Baladı/Türküsü” adıyla yayımlanır. ("https://www.tarbie.kz/7810": 10.03.2021)

“Küy” hikâyesinin kahramanları “Düyimkara, Küyşü, Sırım, şoför, mahkûmlar (bahtsız mankurtlar), Membetpana, Kökbörü/Bozkurt, Alpan, Kılış (ikisi de genç yaşta ölmüştür), Jöneyit, onun büyükannesi, Kurban Aksakal, Juma, Annadürdi, Annadürdi’nün oğlu Kurban, Degene Molla, Oğılan”dır. Olayların geçtiği yerler ise “Kakpaktı’nın tepesi, Tamdı, Astav Oy, Kökbörü, Ojabay, Kendirli, Temirbaba, Karaman Ata, Karatüley”dir.

Hikâyenin geçtiği Mangıstav bölgesindeki bu yerler, Türkmenistan’ı çevrelemektedir. Birkaç ana karakterin öne çıktığı hikâyede, “Kazaklar ve Türkmenler arasındaki gergin ilişkiler kapsamlı bir şekilde anlatılır.”² Kekilbayev, hikâyesinde yarattığı imajlarla Kazak halkının zor dönemlerdeki tarihi kaderini kaleme alırken aynı olayların Türkmen halkı açısından yansımalarını araştırmak gerekir.

Bu hikâyede ve Cengiz Aytmatov’un romanında anlatılan ana olay, savaş veya çapulculuk sırasında ele geçirilen esirleri düşmanca cezalandırmanın en şiddetli ve korkunç şeklidir. Savaşan halkların veya “ülkelerin tarihinde mankurtluk ya da mankurtlaştırma ezelden beri var olan bir uygulamadır.” Abiş Kekilbayev’in hikâyesinde Türkmen topraklarında esir alınan Kazak küyşisi - ozan da denilebilir- kaderi ve ozan Batır Jöneyit’in iç dünyasındaki ruhsal değişimler anlatılır.

² Türkmen aşiretleri arasında da var olan çapulculuk hadisesini görmek için Tirkış Cumageldi. *Kara Yıldırım*. (Aktaran: Ali Duymaz) İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1996; Ayrıca bkz. Ahmet Gökçimen. “Kara Yıldırım romanında Türkmen halk kültürü” A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, Erzurum 2004, s. 73-84.

Aytmatov eleştirini nihayet “mankurt” kelimesinin etimolojisini de yaparak kökünün Kazak Türkçesindeki “мәңгір” (internet ortamındaki Kazakça lügat eş anlamlı olarak “есеңгіреу” (çıldürtmek) anlamını veriyor) veya “мәңгірті” (lügatte karşılığı yok) olduğunu iddia ediyor. Buradan hareketle “i” sesinin “ü” sesine dönüştüğünden bahisle bunun da Oğuz grubundan Türkmenceye yakınlaştığını belirtiyor. Diğer taraftan bir başka kaynak da “mankurt” kelimesinin kökünün “Mengiruv”dan geldiğini ve Mangıstav’un yerel dilinde “Manguret” olarak da telaffuz edildiğini; fakat doğrusunun “mankurt” şeklinde olması gerektiğini söylüyor. Burada da görüldüğü gibi “mankurt” ve “mankurtluk” meselesi uzun zamandır bilinenin tersine oldukça netameli ve tartışmaya açık. Aytmatov da diğer eserlerinde olduğu gibi bu konuda da acımasızca eleştiriliyor. Baygaziyeve ise bu konuda Aytmatov yanında durmayı yeğliyor ve şiiirlerine konu ediniyor.

Baygaziyeve’in Cengiz’i:

Cengiz Aytmatov’un hayatının çok sıkıntılı geçtiği herkesçe malumdur. Henüz 9-10 yaşında iken babasının Sovyet rejimi tarafından “buharlaştırılmasına” şahit olmuş, “halk düşmanı”nın oğlu yaftasını yemiş, yalnız kalan annesi ile birlikte doğduğu köy Şeker’e dönmek zorunda kalmıştı. Savaş yıllarının yokluğu ve yoksunluğu arasında kendilik değerlerini bulmaya çalışmış, henüz 13-14 yaşında cepheden gelen “kara kâğıt” denilen “ölüm” haberlerini ailelere ulaştırmıştı.

Savaş sonrasında okul yılları başlamış ve nihayet veteriner olarak eğitim hayatını tamamlamıştı. “Halk düşmanı” olarak mahkûm edilen ve bir daha kendisinden haber alınamayan babasının varisi olarak iş bulmakta zorlandı. 1950’li yıllarda küçük hikâyelerle başladı yazmaya. İlk ciddi çalışması “Cemile” idi. Eser ile ilgili kısa süre içinde ciddi ve eleştiriler yapılmaya başladı. Evli bir kadın olan Cemile nasıl başka bir erkeğe âşık olabilir ve onunla evini ve köyünü terk ederdi? Kendisi gibi aynı ülkenin vatandaşı olanlar da ağır eleştiriler yönelttiler.

Eleştiriler yalnızca “Cemile” için yapılmadı. *Beyaz Gemi* yayınlandığında da isimsiz küçük çocuğun ölümü üzerine eleştirilerin dozu oldukça ağırdı. Temiz yürekli, masum çocuk hem Kırgız halkının kültürel değerlerini hem de Kırgızların yok olmak üzereyken onları kurtaran “Boynuzlu Maral Ana” masalını çok seviyordu. Kendi masalları da vardı; ama bu masal Kırgızların var oluş hikâyesiydi. Unutulmamalıydı!..

Aytmatov kendini savundu. Temizliğin, saflığın, günahsızlığın ve Kırgız halkının geleceğinin temsilcisi isimsiz çocuğun eserin sonunda ölmediğini, “ölümsüzleştirdiğini” söyleyerek öfkeleri dindirmişti. Hâlbuki romanda eleştirilecek daha önemli ipuçları veriyordu yazar.

İşte bunlar ve diğer eleştirilerden rahatsız olan Baygaziyeve onun için bir şiir yazdı ve adını da “Cengiz” koydu. Sanki ezelden beri alınması gereken “öç”leri varmış gibi saldırdılar, diyor şair. Ağır bir de eleştiri getirip “kene”ye benzetiyor. Başka bir hayvan veya böceği değil de “kene”yi seçmesi boşuna değildir. “Kene” kan emici bir böcektir. Aytmatov’u ölçüsüzce eleştirenleri “kene”ye benzeterek aşağılıyor. Bununla da kalmıyor, heyecanlı küçük köpekler gibi oraya buraya “hav hav” diyerek ürüdüklerini söylüyor.

Aytmatov’un ölümünden sonra yazıldığı için de artık onun da geçmişte kaldığını, hiç kimsenin eleştirisine aldırış etmeden ülkesine, halkına ve kültürüne hizmet ettiğini söylüyor. Sağlam hazinelerin temelini atarken kimlik yitimine uğramış, şairin ifadesiyle “bozulmuşlara” uymadan işini

yapıp gittiğini belirtiyor. Nihayet herkes onun gibi çalışsaydı ülkenin bu dünyaya ait okyanusta yani bolluk içinde yüzüyor olacağını iddiasında bulunuyor.

ЧЫНГЫЗ	Cengiz
<p>Эзелтеден өчтөрү бар немедей, Бүгүнкүгө иш кылбайт деп кенедей, Сындашты го Айтматовду ченебей. («Борс-борс үрүп» чепендеген кандектей), Мына ушул бүгүнкү үчүн кэчээ ал, Кызмат кылган пилчесинен кенебей, ЧЫНГЫЗ ТҮЗГӨН ТҮБҮ ТҮПТҮҮ КЕНЧТЕРДИ, Барктай турган майдаларга теңебей. ЧЫНГЫЗЧА ЭГЕР ЭМГЕК КЫЛСАК БААРЫБЫЗ, Мекенибиз ЧЫНГЫЗГА ОКШОП, ДҮЙНӨЛҮК океанда сүзбөйт беле кемедей! (Baygaziyeв: 2007: s.57)</p>	<p>Ezelden beri öçleri var bir şey gibi, Bugün iş yapmıyor diye kene gibi, Eleştirdiler de Aytmatov'u ölçmeden. ("Hav-hav ürüp" heyecanlanan küçük bir köpek gibi), İşte bu bugün için geçmişte o, Hizmet etti hiçbir şeye aldırış etmeden, Cengiz oluşturdu temeli sağlam hazinelere, Kıymetini bildi bozuklara benzemeden. Cengiz gibi emek versek hepimiz, Vatanımız Cengiz'e benzeyip, dünyaya ait Okyanusta yüzmez miydi gemi gibi!</p>

Sovyetbek Baygaziyeв bu şiiri ile Aytmatov'u korumakla kalmıyor onu eleştirenleri "mankurtlar" olarak nitelendiriyor.

Sovyetbek Baygaziyeв'in Şiirlerinde Mankurt

Sovyet ve Rus edebiyatları üzerine araştırmaları ile tanınan Norman N. Shneidman "mankurt" kavramını açıklarken "Orta Asya kaynağından alınan kurt motifi, romanın asıl fikridir ve farklı anlatı düzeylerini ve zaman dizilerini birbirine bağlar" diyor. "Sovyetler Birliği'nin sonraki yıllarında *mankurt*, insanların günlük kullanımlarına girdi. Kavram olarak insanların bastırılması ve tarihlerinin çarpıtılması hadisesini ifade eder. Eski Sovyet muhalefetine terim, Sovyet sisteminin etkileriyle kendi etnik kökenlerinden koparılmış Rus olmayanları temsil etmeye başladı" diye devam ediyor. Burada dikkat çeken nokta Sovyet sisteminin baskısıyla halkların kendi etnik kökenlerinden koparılmış olmasıdır. ("<https://en.wikipedia.org/wiki/Mankurt>": 11.03.2021; Shneidman: 1989)

Akademisyen ve yazar Süleyman Rısbayev'in "Кыргыз руху" (*Kırgız Ruhı*) gazetesinde 21 Ekim 2011'de basılan makalesinde de bahsettiği gibi S. Baygaziyeв'in "*Zincirden Kurtulan Ruhun Şiirleri*" adlı şiir antolojisini okumayan okuru bu hayata gelip, mirastan mahrum bir adam olarak düşünüyorum. Üzücü olanı, böyle bir mirastan mahrum kalan insanların sayısı yüzlerce, binlercedir. Bizim memleketimizin başsız kurbağa, gözsüz sinek gibi olup, ideolojiden mahrum kalıp, yolunu bulamayıp ortalıkta gezindiği zaman. İdeolojiyi tam olarak S. Baygaziyeв'in yüreğinden kopup gelen, okurun yüreğinde kendine yer bulan şiirlerinde bulabiliriz.

Şair Baygaziyeve zincirden kurtulan ruhuyla sorular sormaya ve kendisini sorgulamaya devam ediyor. Bu defa daha derin ve anlamlı sorular soruyor kendi kendine ve “sen kimsin?” diyor. Bu soru ile kendilik ve kimlik bilincine yükselişin işaretlerini veriyor.

Kimlik Sorgulama

“Sen kimsin?” sorusunun okuyucuyu “kimliğini unutan” yani günümüz ifadesiyle “ötekilemiş” ve Manas’ın anlatımıyla “mankurt”laşmış kişileri düşünmeye zorluyor. Nitekim son iki dörtlükte Cengiz’in “mankurt”u derken aslında Manas Destanındaki “mankurt”lara sesleniyor. Eleştirinin dozunu çok artırıyor bu şiiri ile. Tarihini neden unuttuğunu soruyor; çünkü tarihini yani geçmişini unutan geleceğini de inşa edemez. Kökünü ve mensubu olduğu milleti soruyor. Başka bir dilin bayrağını dalgalandırmasını eleştirirken hem ana dilini unutmasını hem de Rusçayı bayraklaştırmasını yeriyor. Dilin kuruması dinin de kimliğinde, kültürün de kuruması anlamına gelmektedir. Şair bunun bilincinde olarak sorular sormaya devam ediyor. Bozkırda rüzgârın önünde oradan oraya sürüklenen otlar ile özdeşleştiriyor.

"Marlboro" imiş şapkanın sloganı, Çince harfler, elbisenin arkası! Göğsünde Hıristiyan sembolü, Arsız ey, nerede Kırgız namusu!" Bunlar çok ağır ithamlar ve hayatın gerçeğini yazdığını, bunu da ancak şiiri ile yapabildiğini söyleyen Baygaziyeve için de ağır olsa gerektir. Muhtemelen gençlere olan itimadını ve inancını yitirmiş olmalıdır. Yoksa böyle bir dörtlüğün yazarken bile şairi çok rahatsız etmiş olacağını tahmin etmek zor değildir.

Kırgız geleneğinin kaybedilmesi de kimliksizleşme yolunda önemli bir aşamadır. Gelenekleri devam ettirecek olan Kırgız kızlarının kelime anlamında olmasa da metaforik olarak zehirlendiğini ifade ediyor.

Bulut gibi köksüzlük ve kendisini Manas ataya bağlayacak “kutsal” değerlerini kaybetmiş olduklarını söylüyor. Kendi değerini, değerlerini ve geleneğini bilmeyen “yürüyen köle”lere benzeyen “mankurt olduğunu anlatmaya çalışıyor.

Кыргыз маданиятын сактап, өнүктүрүүнү каалагандардын блогу (Kırgız kültürünü korumak ve geliştirmek isteyenler için blog) şiarıyla yayın yapan Кыргыз маданият борбору (Kırgız kültür merkezi) adlı internet sayfasında yayınlanan editör yorumunda şair hakkında önemli bilgilere yer veriliyor. Şairin özellikle 2020’de yayınlanan kitabı içinde “Özgür Ruhun Şiirleri” bölümüne alınan şiirlere vurgu yapılıyor. Yorumcuya göre bu bölümdeki şiirleri okumayan okuyucuyu “mirastan mahrum bir adam olarak” değerlendiriyor. Derginin sorumlu yazarı bunu bir adım daha ileri götürerek “... Üzücü olanı, böyle bir mirastan mahrum kalan insanların sayısı yüzlerce, binlerce” olduğunu vurguluyor. Yazara göre günümüz Kırgızistan’ında siyasi ve sosyal durum pek içi açıcı değil; “... Bizim memleketimizin başsız kurbağa, gözsüz sinek gibi olup, ideolojiden mahrum kalıp, yolunu bulamayıp ortalıkta gezindiği zaman.” Böyle zor zamanlarda şuuru açık Kırgız halkına yol gösterecek ideolojinin de Baygaziyeve’in şiirlerinde olduğuna işaret ediyor: “İdeolojiyi tam olarak S. Baygaziyeve’in yüreğinden kopup gelen, okurun yüreğinde kendine yer bulan şiirlerinde bulabiliriz.” (Kadırmambetova: "https://kmb3.kloop.asia": 02.01.2021)

“Оян қазақ!”	“Uyan Kazak!”
“Оян қазақ!”	“Uyan Kazak!”

Көзінді аш, оян, қазақ, көтер басты, Өткізбей қараңғыда бекер жасты. Жер кетті, дін нашарлап, хал харам боп, Қазағым, енді жату жарамасты.	Gözünü aç, uyan, Kazak, kaldır başını, Geçirme karanlıkta boşuna gençliği. Yurt gitti, din naçarlandı, hal haram oldu, Kazak'ım, şimdi yatmak yaramazdı.
---	---

Şair Baygaziyeв başkalarını fikirlerini hiç üzerinde düşünmeden kabul edenleri “bozkırdaki çalı gibi yuvarlanan” Kırgız halkının dikkatine sunuyor. Onları uyandırmak ister gibi yazdığı şiirle “Sen Kimsin?” sorusunu sorarak kim olduklarını düşünmelerini istiyor. 20. yüzyılın başında da Kazak halkının tanınmış şairi ve reformcusu, Alaş üyesi Mircakıp Dulatulı da “Uyan Kazak!” başlıklı bir şiir yazmıştı.

Bir asır sonra da aynı tonda ve konuda şiiri Baygaziyeв’de buluyoruz. Sanki Aytmatov’un *Gün Olur Asra Bedel* romanını (Aytmatov: 1991) hatırlatırcasına önemli bir soru soruyor:

Сен Кимсиң?	Sen Kimsin?
Тарыхывды неге сен эй, унуттуң? Тегин қайсы, қайсы сенин улутуң? Өзгө тилдин желбиретип байрағын, Өз жеривде эне тилиң куруттуң.	Hey, sen tarihini neden unuttun? Kökün ne, hangi ulustansın? Başka dilin dalgalandırıp bayrağını, Kendi yurdunda ana dilini kuruttun.
Кайда тууруң, кайда сенин очогуң? Карағын эй, камгак болуп кайда учтуң? Темселейсиң таалай издеп чет жактан, Мекен туруп, мекениң жок байкушсуң.	Nerede senin yurdun, nerede senin ocağın? Bak hey, bozkırdaki çalı olup nereye uçtun? Geziniyorsun mutluluk arayarak yabancı ellerde, Vatanın duruyor, vatani olmayan zavallısın.
"Мальборо" экен калпагыңдын урааны, Кытай тамга - көйнөгүңдүн далысы! Көөдөнүңдө христиандар символу, Ары жок эй, кайда кыргыз намысы!	“Marlboro” imiş şapkanın sloganı, Çince harfler, elbisenin arkası! Göğsünde Hıristiyan sembolü, Arsız hey, nerede Kırgız namusu!
Кара мобу кыздарынды куураган, Чет моданы сокурларча туураган. Кары-жашка ачып коюп чандырын, Кыргыз салтын, кыздын наркын уулаган.	Kara mafya kızlarını mahvetti, Yabancı modayı körü körüne takip etti. Yaşlıya gence açıp bağrını, Kırgız geleneğini, kızın değerini zehirledi.
Очоктогу кенчтеринди тааныбай, Өзүңө өзүң каршы атылган ок болдуң. Жолбун шамал ар кай жака айдаган, Булут болдуң, тамыры жок "бомж" болдуң.	Yurdundaki hazineleri tanımadan, Kendi kendine attığın ok oldun. Yabancı rüzgâr her yere sürükledi, Bulut oldun, köksüz "serseri" oldun.
Коломтондо ыйык туткан эмнең бар, Эмнең менен атуулусуң улуттуң? Кайда Манас, ата-бабаң туу кылган,	Soyunda kutsal tuttuğun neyin var, Neyinle vatandaşısın ulusun? Nerede Manas, ataların bayrak yaptı,

Кайран тоолук кай тагдырга тушуктуң?	Zavallı dağlı nasıl kaderle karşılaştın?
Амалданып, човдор берсе батасын, Акыйкатты мылтынс менен атасың. Ата журттун тагдырына түкүрүп, Добушунду бир кап унга сатасың.	Bir kolayını bulup, büyükler yapsa duasını, Hakikati silahla vurursun. Vatanın kaderine tükürüp, Oyunu bir kap una satarsın.
Сен өндөнгөн айдамага кайсы сый, Мансаптуулар таңып таштап көзүңдү, "Дежур" кылып ар кай жака айдактайт, Эшек кылып токуп минет өзүңдү.	Benediđin, olmaya çalıştığın kişilere hangi saygı, Makam sahipleri bağlayıp gözünü, "Görev" diye her yere gönderir, Eşek diye işleyip biner tepene.
Чоочундардын чоору алдында бийлеген, Өз баркынды, өз наркынды билбеген - Эх! Кантейин, басып жүргөн бир кулсун. Ойлобогон ашказандан башканы Чындык ушул - Чыңгыз жазган манкуртсун!	Yabancıların kavalı önünde dans eden, Kendi değerini, kendi geleneğini bilmeyen- Ah! Ne yapayım, yürüyen bir kölesin. Düşünmedin midenden başkasını, Gerçek bu, Cengiz'in yazdığı mankurtsun!
Саа корогон кайран гана эркиндик, Ай манкуртум, сенин жүзүң курусун! Көзүңө айттым, киши укпасын, ит уксун, Бул сөзүмдү ит укпаса, ким уксун! (Baygaziyeв: 2020: 56-57)	Seni koruyan tek şey özgürlük, Ey mankurtum, senin yüzün kurusun! Gözüne söyledim, kişi duymasın, köpek duysun, Bu sözümü köpek duymazsa kim duysun!

Onun şiirlerini okuduğunda göçmen hayatının, edep-ahlakın, örf-âdetin bizden uzaklaştığına üzülse, medeniyetin, globalleşmenin, kitle medeniyetini kara bulut gibi kaplayıp, mankurtlaştırıp, beynini dolduran kasaveti bütün benliğine hissedip, ata yurdun kaderini sıkıntı içinde düşünmeye mecbur kalırsın. Sonra da her bir şiirini okuduktan sonra, özellikle son mısralarındaki sözleri okuyup, çaresizce "gerçekten" diye başını sallardın. Onun şiirsel felsefi tespitlerine şüphesiz katılacaksınız.

İlişikteki "Ayaklanış" şiirinin ana fikri de şairin isyan eden ruhunun şiire yansıması olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır: "Sakinleşmez yeni uyanan benim ruhum, Kıracağım şimdi senin zincirini..."

Козголон	Аяккланış
Догмалар эй, тереңдерди аңдабаган, Алкактарга турмушту камап алган. Акылман кабак чытып жактырбаган, Маңкурттар кучагыңдан «бакыт» тапкан. Беш жашымда жолумдан тосуп алып, Кычкачтай кысмакка алдың акылымды.	Ah dogmalar, derinleri anlamayan, Çerçevelere hayatı hapsedebilen. Bilge kaşlarını çatmaktan hoşlanmadı, Mankurtlar kucağından "mutluluk" buldu. Beş yaşımда yolumu kesip alıp, Kıskaç gibi kısıkaca aldın aklımı.

Акыры «сүрүп - жонуп», бөлөктөргө,
Коёндой окшош кылып жаның тынды.
Эгерим ичтен дүрбөп булкунбасам,
Даң салып, дардалактап жүрмөк экем.

Өз ою, өз жүзү жок макулукка,
Алдыртан акылдуулар күлмөк экен.
Үңүлдүм бул дүйнөнүн түп жагына,
Түпкүрдөн көрдүм сенин боштугунду.
Канчалар мен өңдөнүп энөө жүрүп,
Койнунда көрүп жатат зордугунду.
Түшүндүм сенин бакыт дегендерин,
Чынында бакыт эмес экендигин.
Бакытты башка жактан издөө үчүн,
Атанып терендерге кетем бүгүн.
Калыбында калат деп үмүттөнбө,
Ардактайм соңку келген ишенимди.
Тынчтыпайт жаңы ойгонгон менин духум,
Талкалайм эми сенин кишениңди...

(Baygaziyeв: 2007: 60)

Son olarak "sürüp-yontup" parçalara,
Tavşana benzetip içini rahatlattın.
Hiçbir zaman telaşlanıp kurtulmaya
çalışmasam,
Eğlenip, sevinerek yaşayacaktım.
Kendi fikri, kendi yüzü olmayan mahlûka,
Uzaktan akıllılar gülecekti
Bakıp kaldım dünyanın dip tarafına,
Uzaktan gördüm senin boşluğunu.
Ne zamandır ben benzeyip saf yaşayıp,
Koynunda görüyor zorluğunu.
Anladım senin mutluluk dediklerinin,
Gerçekte mutluluk olmadığını.
Mutluluğu başka yerde aramak için,
Atlanıp derinlere giderim bugün.
Önceki gibi kalır diye ümitlenme,
Saygı duyarım son gelen inanca.
Sakinleşmez yeni uyanan benim ruhum,
Kıracağım şimdi senin zincirini...

Bu uyanış veya “ayaklanmış” şiiri ile birlikte şairin “Kırgız millî kimliği”nin parçaları veya bütünü oluşturan unsurlarını ele alan şiirleri de dikkat çekiyor. Mesela ortak yaşam alanı olan ve kavram olarak “vatan” adı verilen toprak parçası üzerine dikkate değer şiirler yazıyor. Şairin “Vicdan mahkemesi” ise başlı başına bir dert yumağı. Kırgız halkının dünyaca ünlü yazarı Cengiz Aytmatov *Kıyamet* romanında “Tanrı insanoğlunun vicdanının zirvesi” diyordu. (Aytmatov: 1990) Bu şiirinde de Baygaziyeв kendi vicdanı ile yüzleşiyor ve o vicdanı Tanrı’nın huzuruna çıkarıp suçlarını itiraf ediyor.

Sovyetler Birliği’nin çöküş sebebini sorgulayan bilim adamları coğrafya alanında kullanılan “tektonik” kavramıyla açıklamaya çalışmışlardı. Tektonik hareketler yeryüzünün katmaları arasında oluşan yatay ve dikey hareketlerdi ve depremleri tetikliyorlardı. (Gaddis: 1992) Toplumsal olaylar da kendi katmanları içinde küçük hareketler olarak düşünüldüğünde hareketlerin birikimleri ve çıkardığı enerji ile sosyal patlamalara sebep olabiliyorlar. Çöküşü hazırlayan sebeplerden bazıları, özellikle gençler arasında yayılan uyuşturucu alışkanlığı, resmî görevlilerin rüşvet bataklığına saplanmaları ve neticede insanlıktan uzaklaşıp tabiatı bozacak kadar vahşileşmeleriydi ve bütün bunlar Aytmatov’un eserlerinin satır aralarına serpiştirilmiş ve tıpkı mitolojik Cassandra gibi yazar da yöneticileri uyarmaya çalışmıştı.

Burada da açıkça görülüyor ki duyarlı bir vatandaş bilinciyle Sovyetbek Baygaziyeв de dizelerinde herkesi uyarmaya çalışıyor. Şair bütün okları kendine yöneltiyor. Suçlu insan psikolojisi içinde “yüzünün bembeyaz olduğunu” söylüyor daha şiirin hemen girişinde. Belki de korkudan yüzü bembeyaz olmuştur; zira yoğun korkuya kapılan insanların yüzleri kireç gibi bembeyaz olur. “Bembeyaz benim yüzüm, Neden?” diye sorarak başlıyor vicdan mahkemesi.

Şair için için ağlıyor ve gözlerinden yaşlar süzülüyor. Çaresizlik işareti olarak görülebilecek bu durum sosyal yapıdaki çatlağın Kırgız halkının geleceği için tehlike arz ettiğini göstermektedir. İç huzursuzluğunun verdiği çaresizlik içinde “Aniden, çorak bir vadiye dönüşen ruhumun çölünden...” diyerek iç darlığını ruhun kurumuşluğuna bağlıyor. Huzur mekânı olması gereken şairin vatani, doğduğu büyüdüğü yaşadığı yerler onun için bu huzursuzluk içinde labirentleşen mekâna dönüşerek onu sıkmaya başlıyor. Bunun sebebi ise kendi yolunu şaşırıp veya bırakıp kendilerine çizilen yolda gitmeyi alışkanlık haline getirmesinde aramak gerekir. Bu durum okuyucuyu “giydirilen kimlik” konusuna götürür. “Milli kimliğin” yerini “giydirilen kimlik” aldığı farkında olsun veya olmasın ferdi “mankurt”laştırılabilir. Şair kendisinden başlayarak yurdun dört köşesinde kendisine benzer “mankurt”ların çoğaldığına işaret ediyor. Çaresizlik içine düşüyor. Bu hem fert olarak kendisi için hem de içinden çıktığı mensubu olduğu Kırgız halkı için de geçerli bir durumdur. “Fırtınalara göğüs gerip, kendi yolunu inat edip aramadan, başkalarının alıştırdığı işine, başkalarının bastığı izini yatıp öpmüşüm” diyen Baygaziye’v son geldiği trajik durumu da “Nihayetinde bugün kimim? Doğrusunu söylesem, Yer yüzünde gezip yaşayan, Canlı bir ölüyüm!..” dizeleriyle açıklıyor. “Canlı ölü” veya en çok bilinen adıyla “zombi” veya bizim bildiğimiz haliyle “mankurt”laştırılmışı söylüyor.

“Vicdanımı mal mülk için satmışım!” ifadesi pek çok şey ifade etmektedir. Kırgız ülkesinin yaslandığı ve kutsal sayıldığı Ala-Dağların zirvesinin bir başka ülkenin devlet başkanına hediye olarak -sembolik de olsa- verilmesi akla gelen ilk hadisedir. Tanrı Dağlarının kutsallığı en güzel ifadesini şair ve akademisyen Ahmet Ali Arslan’ın “Tanrı Dağı’na kar yağıyor bu gece” şiirinde görülür. (Söylemez, Azap: 2017: 34-35) Diğer taraftan Aytmatov’un yayınlanan son romanı *Dağlar Devrildiğinde. Ebedi Gelin*’de Kırgız halkınca kutsal kabul edilen ve yalnızca ülkenin dağlarına has Caabarsların zengin yabancılara para karşılığında satılması hadisesidir. Zaten nesli tükenmekte olan dağ parslarının para karşılığında avlanmasına izin verilmesi akla gelen başka bir sosyal hadisedir veya şaire göre ihanettir.

Ушундайча уркум менен о кудай ай, астыртадан мээлеп туруп, Ата журтка атыптырмын охумду!.. (Baygaziye’v: 2020: 35-42)	Böylece neslimle, Ah Tanrım, Belli etmeden nişan alıp, Ata yurda Atmışım okumu!..
--	---

Bunların örneğini artırmak mümkündür. Mesela ülkenin en önemli zenginlik kaynağı altın madenlerinin başka ülkelere satılması da akla gelebilecek önemli gelişmelerdendir.

О чоң кудай, кантип мени кечесин, көзүм өтсө кантип кирем көрүнө. Кантип мени өткөрөсүң, бейишиндин төрүнө? А мен доңуз, өмүр бою өзүмдү өзүм тозокко	Ey büyük Tanrı, beni nasıl affedeceksin, ölsem nasıl girerim mezarına. Nasıl beni koyarsın, Cennetindeki köşeye? Ah ben bir domuzum, Ömür boyu kendime kendim cehennem
---	--

даярдасам көрүнөө!.. (Baygazyev: 2020: 35-42)	hazırladım görünüyor!..
--	-------------------------

Şirinin sonunda Tanrı'dan affını dilese de bunun mümkün olmadığını biliyor. Öldüğünde mezara nasıl gireceğini düşünüyor. "Mezar" metaforu yine bir başka Kırgız yazar Sultan Rayev'in *Haftanın Beşinci Günü* hikâyeler kitabındaki "Güneşi Tutan Çocuk" hikâyesindeki günahkâr insanları ve hayatta iken hakikati yeterince savun/a/madığı için kendisini kabul etmeyen mezarının yerine kendi mezarını kazmaya çalışan çobanı hatırlatıyor. (Rayev: 2011) Cenneti de cehennemi de kendi içinde taşıyan insanoğlunun ahiret için kendi cehennemini hazırlaması kadar ağır bir durum olmasa gerektir.

Абийир согу (МОНОЛОГ)	Vicdan mahkemesi (Monolog)
Иван менен кошо болуп, Эшмат менен кучакташып, Ташмат менен кошо конуп, эмне болсо ошо болуп, топтой кошо тоголонуп, бөрү болсо бөрү болуп, түлкү бодсо түлкү болуп... Өзгөнү ээрчип, өмүр-жашоом эптепмин.	İvan ile birlikte olup, Eşmat ile kucaklaşıp, Taşmat ile birlikte yaşayıp, Ne ise o olup, Top gibi birlikte yuvarlanıp, Kurt ise kurt olup, Tilki ise tilki olup... Başkasının peşine takılıp, hayatımı yaşamışım.
Ачык сөздү айтпаганда нетмекмин. маңкурт болуп башкаларга кошулуп, акыйкатты мен да кошо тепсепмин. Эл намысын талашып, күйгөн оттой жалбырттаган эрлерди, мансаптуулар душман көрүп жектесе, куюшканга кыпчылып, мен да кошо кектепмин... Ах, кантейин, кул экемин ээрчиме, ок атыпмын акка каршы, түкүрүпмүн адалдыктын бетине. Кызарбаган жүзүм менен жылмышма. о кудай ай! Астыртадан, катышыпмын кечиримсиз кылмышка. ***	Açıkça söylersem ne yapacaktım. Mankurt olup başkalarına katılıp, Gerçeğe ben de itibar etmeyecektim. Halkın namusunu koruyup, yanan ateş gibi alevlenen halkı, yetkililer düşman görüp nefret etse, İlgisi olmayan işlere karışıp, ben de birlikte kinlenmişim... Ah, ne yapayım, köleymişim eyercime, ok atmışım hakikate karşı, tükürmüşüm adaletin yüzüne. Kızarmadı yüzüm hiç. Ey Tanrım! Belli etmeden, Katılmışım affedilmez suçlara. ***
Тебелеттим чоочундарга дилимди, Унутупмун, о мен маңкурт, Манасымдай пиримди. Өз жеримде бечарага айлантып, Өгөйлөпмүн, өз бир тууган тилимди!	Ezdirdim yabancılara gönlümü, Unutmuşum, ah ben mankurt, Manas gibi piri. Öz toprağında biçareye dönüşüp, Üvey gibi olmuşum, kendi kardeş dilime!

***	***
О, бурадар, Ушу менин уу жуткузган кейишим Жерим кана, Кимге кетти Каркырадай бейишим? Аттиң аттиң, алмашкамын эмнеге Анда жаткан Чоң атамдын бейитин!?.	Ah, birader, Bu benim zehir yutturan kederim Vatanım hani, Kime gitti uçsuz bucaksız cennetim? Attın, attın, değiştirdim neden Orada yatan Dedemin mezarını!?.
***	***
О чоң кудай, кантип мени кечесиң, көзүм өтсө кантип кирем көрүнө. Кантип мени өткөрөсүң, бейишиндин төрүнө? А мен доңуз, өмүр бою өзүмдү өзүм тозокко даярдасам көрүнөө!.. (Baygaziyeв: 2020: 35-42)	Ey büyük Tanrı'm, beni nasıl affedeceksin, ölssem nasıl girerim mezarına. Nasıl beni koyarsın, Cennetindeki köşeye? Ah ben domuzum, Ömür boyu kendime kendim cehennem hazırladım görünüyor!..

Hayatının önemli bir kısmı oldukça sıkıntılı geçen Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* romanındaki geminin metafor veya sembol olarak okunması durumunda okuyucuyu çok gerilere götüreceği açıktır. Mekân zaten Kırgızlarca kutsal olan Issık-Göl'dür. Bu kutsal gölde var olduğu aklına sokulmuş olan isimsiz küçük çocuk için ise bir var olma, huzur bulma mekânıdır; çünkü babası o gemide çalışmaktadır. Asıl adı ile Ak Keme, adında yer alan "ak" sıfatıyla iyi niyetin, güzelliğin, saflığın ve temizliğin sembolüdür. Çocuk bu ak gemiye ulaştığında hem babasına hem de huzura kavuşacak, kendilik değerlerine sahip olacaktır. Baba her şeydir, baba sağaltıcıdır. Baba dünyadaki acıları yok edecek, açılan yaraları sararak iyileştirecektir; zira küçük çocuk hayatında taşıyamayacağı kadar büyük bir yükün altına girmiş, sonunda teslim olmuştur. *Beyaz Gemi*'nin küçük çocuğu gibi şair Baygaziyeв de gururu, onuru, haysiyeti yara almış hem gönlü hem de içinde halkıyla birlikte yol almakta olduğu adına da "Kırgızistan" denilen gemidedir. Gemi yaralanmış ve su almaktadır. Bu sebepten kendi kendine belki de Aytmatov'a gönderme ile "Nerede senin Ak Gemin, dağlım hey?" diye sorar.

Кайда өзүндүн Ак Кемен, тоолугум эй?	Nerede senin Ak Gemin, Dağlım hey?
О тууган, Ысык-Көлдө Балыкчыдан, Кайыкчан Түптү карай сапар алган. Коркпо сен Кызыл-Омпол шамалынан, Коркунучту издегин ич жагыңан. Сен корксоң тыштагы аба ырайынан, Чочуйм мен ич дүйнөндүн жагдайынан. Чочубайм кайыгында жылчыктардан, Чочуймун жан дүйнөндө "жыртыктардан".	Ah kardeşim, Isık Göl'deki balıkçı gibi, Teknen Tüp'e doğru sefere çıktı. Korkma sen Kızıl-Ompol rüzgârından, Tehlikeyi gör iç tarafından. Sen korksan dışardaki hava durumundan, Korkuyorum ben ruhunun halinden. Korkmuyorum kayığında deliklerden, Korkuyorum ruhundaki "deliklerden".

<p>Токточу толкун жарган, о жаш адам, Кайыгын чоочундардын айдап алган, Кайыкка чоочун байрак байлап алган, Жаракалуу жагдайды аңцабаган, Тыш жактан келген чоочун кожоюндун, Жаракалуу оюнан шек кылбаган, Токтоп укчу, тоолугум эй, алабарман.</p> <p>Билебиз турмуш жазган тарыхтардан, Ысык-Көл айтып турган сабактардан. Кайыгын бөлөктөрдүн айдагандар, Бөлөктүн байрагына сыйынгандар, Өзүнүн кемесинен адашкандар, Адашышкан буюгуп багытынан. Кабылып бороондорго долуланган, Толкунда тоголонуп ала салган, Белимчи-маңкурттарга миң толгонуп, Ысык-Көл ичи өрттөнүп азап тарткан.</p> <p>Жээкке жетериңе ишене албайм. Жээликпей кайт артыңа, чынымды айтам.</p> <p>Камыңгын алыс жолго кайра баштан, Сабак ал эл туу кылган ар-намыстан.</p> <p>Узанып күнү-түнү чарчабастан, Өзүңдүн Ак кемеңди жасап алып, Башына бабаң Манас туусун жайып, О тууган, эсиң болсо анан атган. Жээктен карагандар көлдүн үстүн, Ак калпак кыргыз дешсин бара жаткан!.. (Baygaziyeв: 2020: 58-59)</p>	<p>Dursana dalgayı kesen, ey genç adam, Kayıgını yabancılar sürdürdü, Kayığa yabancılar bayrak bağladı, Çatlak halini fark etmedi, Dışarıdan gelen yabancıнын sahibinin, Çatlak fikrinden şüphe etmedi, Durup duysana, dağlım hey, telaşlı.</p> <p>Biliyoruz hayatı yazan tarihten, Isık-Göl'ü anlatan derslerden. Kayıgını yabancıların sürenler, Yabancıнын bayrağına sığınanlar, Kendi gemisinden sapanlar, Yolunu şaşırdı mutluluğundan. Kapılıp boranlara öfkelenildi, Dalgada yuvarlanıp tedirgin oldu, Belim, mankurlara bin kez çevrilip, Isık-Göl'ün içi yanıp acı çekti.</p> <p>Kıyıya ulaşacağına inanamıyorum. Dizginlenmeden dön ardına, gerçeğimi söylüyorum.</p> <p>Hazırlan uzun yola tekrar baştan, Ders al halkı şerefli özgür yapan ar- namustan.</p> <p>Çalışarak gece gündüz yorulmadan, Kendi Beyaz Gemi'ni yapıp, Tepesine atan Manas bayrağını asıp, Ah kardeşim, aklın olsa sonra atan, Kıyıda bakanlar gölün üstüne, Ak kalpaklı Kırgız desinler gidene! ...</p>
--	--

Şiire “Ah kardeşim, Isık Göl'deki balıkçı gibi, Teknen Tüp'e doğru sefere çıktı” derken belki de Gün Olur Asra Bedel'deki kahraman Edige'nin karısının aşermesi üzerine teknesiyle göle açılıp “kutsal Mekre” balığını tutmak için verdiği mücadeleyi hatırlatır. “Korkma rüzgârdan, ben korkuyorum ruhumdan” diyor şair.

<p>Чочубайм кайыгында жылчыктардан, Чочуймун жан дүйнөндө "жырткыктардан"</p>	<p>Korkmuyorum kayıgında deliklerden, Korkuyorum ruhundaki "deliklerden"</p>
---	--

Diğer cumhuriyetlerde de olduğu gibi Sovyetlerin dağılması ile birlikte iktisadi olarak serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ülkelerde sosyal çatlakların oluşmasına ve çatışmalara sebep olmuştur. Kırgızistan’da da yine Aytmatov’un son romanında eleştirdiği gibi zenginler çok zengin, fakirler çok fakir kalmışlardır. Kaba tabirle uyanık olanlar ise yabancılar ile işbirliği içinde işlerini yönetmişler, varlıklarını artırmışlardır. Değişen ve acımasız serbest piyasa ekonomisi halkı ezmeye, ülkenin milli varlıklarının yabancılar tarafından paylaşılmasına sebep olmuştur. Burada da şair, ülkeyi gemiye benzeterek dümeninde de yabancıların olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple şairin “gemi” olarak betimlediği ülke Kırgızların olmaktan çıkmış yabancıların dümeninde yoluna devam etmektedir. Tarihe atıfta bulunarak geçmişte de böyle durumların yaşandığına işaret etmeyi de ihmal etmez ve “Belim, mankurlara bin kez çevrilip, Isık-Göl’ün içi yanıp acı çekti” der. Hâlbuki şair, dizelerinin sonlarında sağaltıcı çözüm önerisini de sunmaktadır:

<p>Өзүндүн Ак кемеңди жасап алып, Башына бабаң Манас туусун жайып, О тууган, эсиң болсо анан атган. Жээктен карагандар көлдүн үстүн, Ак калпак кыргыз дешсин бара жаткан!.. (Baygazyev: 2020: 58-59)</p>	<p>Kendi Beyaz Gemi’ni yapıp, Tepesine atan Manas bayrağını asıp, Ah kardeşim, aklın olsa sonra atan, Kıyıda bakanlar gölün üstüne, Ak kalpaklı Kırgız desinler gidene! ...</p>
---	---

Ülkede yaşanan hızlı sosyal değişim halkı şaşkınlık içinde yakalar. İktisadi olarak yaşanan yıkım fertleri de istenmeyen, arzu edilmeyen işler yapmaya iter. Gerçi bu durum Sovyetler döneminde özellikle de savaş yıllarında yaşanan yokluk günlerinden farklı değildir. Yine Cengiz Aytmatov’dan örnek vermek gerekirse Kazak yazar Kaltay Muhammedcanov ile birlikte yazdığı Türkiye’de “Fujiyama” olarak bilinen “Kökşetav’da kezdesüv” başlıklı tiyatro oyununu gösterebiliriz. Oradaki kadın kahramanlardan biri savaşın cephe gerisinde verilen mücadelesi sırasında ailenin geleneksel “cenaze aş”ını hazırlayacak parası olmadığını ve bunun için çalıştığı fabrikadan “hırsızlık” yapmak zorunda kalışlarını anlatır. Bu şiirinde de şair Baygazyev Kırgız kızlarının durumunu tartışmaya açar. Ülkenin geleceğinin kadınlar üzerinde yükseleceği düşünüldüğünde genç Kırgız kızlarının düştüğü durum şairi üzer.

Кыргыз Кыздар Жөнүндө Талаш	Kırgız Kızlar Hakkında Atışma
<p>Улутту сактайм десен, о туугандар. Синдилерди булардын жолуна сал. Кенжелер ушул жолдон бакыт табаар. Гүлдөсүн ушул жолдо кыздарыңар!..</p>	<p>Milleti korurum desen, ey kardeşler, Kız kardeşleri bunların yoluna çıkar. Hazineler bu yolda mutluluğa kavuşacak. Çiçeklensin bu yolda kızlarınız!..</p>
<p>Ырас, бар арабызда ургаачылар, Чандырын ачып баскан уятсыздар, Даба тапчы аларга айла кылаар... Сойкуну, маңкурттарды кеп кылбаңар, Алар бир элден чыккан сасыткылар, Улутунан адашкан акылсыздар, Бөлөктөргө жүгүнгөн намыссыздар.</p>	<p>Evet, var aramızda kadınlar, Göğsünü açıp gezen utanmazlar, Deva bulsana onlara hile yapanlara... Fahişeleri, mankurları örnek almayın, Onlar aynı halktan çıkan alçaklar, Ulusundan vaz geçen akılsızlar, Başkalarına boyun eğen şerefsizler.</p>

Кыргыз эмес, чын айтам андай кыздар!
(Baygazyev: 2007: 74)

Kırgız değil, gerçek diyorum kızlar!

Şiirin sonundaki “Ulusundan vazgeçen akılsızlar, başkalarına boyun eğen şerefsizler Kırgız değil, gerçek diyorum kızlar!” ifadesi Baygazyev’in ruhundan fıskıran öfkenin ve kederin kelimelere dökülmüş halidir. Şairin “mankurt” ve “közkaman” kavramını birlikte kullandığı şiiri “İşenali Arabayev’in zaferi ve trajedisi” başlığını taşıyor. “Közkaman”dan bahsetmeden önce İşenali Arabayev’in kim olduğuna bakmak gerekir. İşenali Arabayev de 1938’de Stalin’in aydın katliamından kurtulamamış bir Kırgız aydınıdır. Kaynağa göre Türkolog, dil bilimci, Kırgız dil biliminin kurucusu İşenali Arabayev (1882-1938) Kazan’da Hüseyiniye Medresesi’nde ve Ufa’da Galiye Medresesi’nde okumuştur. 15 Şubat 1911 tarihinde yayınlattığı *Alifba yaaki Töte Okuu* (Alfabe yahut Kolay Okuma) adlı kitabında 25 harften oluşan Arap harfli alfabeyi hazırlamıştır. Kaynak “Sovyetler Birliği karşıtı eylemlerde bulunmakla suçlanarak tutuklanmış ve 1938 tarihinde kurşuna dizilmiştir” demektedir. ("<https://tr.wikipedia.org>": 12.03.2021)

“Közkaman” kelimesi de kavram olarak ilk defa Kazak folklor bilimcisi Akademik Rahmankul Berdibayev tarafından kullanılmış ve bir makale ile de içeriğini açıklamıştır. (Berdibayev: 1997) Bu kavramın da kaynağı diğeri gibi Manas destanıdır. Berdibayev’e göre “közkamanları” “mankurtlar”dan ayıran en önemli özellik, birincilerin bilinçli olarak asıllarını inkâr etmeleri veya menfaat uğruna kendi kimliğine, aslına ve değerlerine yüz çevirmeleridir. Bunlarda “gönüllülük” esastır.

Menfaatleri doğrultusunda hareket eden Közkamanlar, gücün yanında yer alarak kendi halkına yüz çevirir. Sözelimi savaşta kendi halkına karşı saf değiştirip savaşan bir asker halkına ihanet eder. Ya da doğup büyüdüğü toprakları terk edip kendi halkının dilini yok sayan kişi milletine ihanet eder. İhanet olgusu bu şekilde Közkamanlıkla aynı düzlemde değerlendirilir. (Azap: 2017: 110)

Şair Baltabayev daha önce gösterilen şiirlerde de olduğu gibi kendinden olmayanlarla birlikte olup kendi soyundan gelenlere kötülük yapmalarını eleştirir. Burada da NKVD olarak bilinen Sovyet resmi istihbarat teşkilatına hizmet eden ve kendilerinden olanlara zarar veren “közkaman”ları sertçe eleştiriyor. Bu defa canavarca öldürülen kişi Arabayev’dir ve Kırgız aydınlanmasının “babası” olarak kabul edilir. Közkamanların sayısı oldukça fazladır ve baltalarıyla pek çok çınarı devirmişlerdir. “Baltanın sapı bizden” özdeyişi bu durumu çok iyi açıklamaktadır. Baltanın sapı ağaçtandır; fakat balta ağaçtan yapılmış sapının yardımıyla kardeşi ağaçların kesilmesine yardım eder.

Ишеналы Арабаевдин Триумфу Жана Трагедиясы	İşenali Arabayev'in Zaferi ve Trajedisi
НКВД жазасын, Кечирем кантип катасын. Айбанча атып өлтүргөн, Агартуунун атасын!	NKVD suçunu, Affederim nasıl hatasını. Canavarca vurup öldürdü, Aydınlanmanın babasını!
Өздөрүн турса аптапта, Көлөкө болуп калкалап. «Көзкамандар» көр болуп,	Kendilerini kalsa güneşte, Gölge olup korudu. Közkamanlar çok sayıda,

Чынарды кыйган балталап.	Çınarı öldürdü baltayla.
«Ак сүтүн» иттер эмсе да, «Алиппе» деген эненин, - Айра чаап эмчегин Өрттөшкөн кызыл желегин...	"Beyaz sütünü" köpekler emse de, "Alfabe" denen annenin, Parçaladı memesini Yaktılar kızıl yeleşini.
Маңкурттарды калайык, Каргаган калбай аргасы. Түбөлүк «көзкамандарга» Басылган каргыш тамгасы!	Mankurtlardan kurtulalım, Bedduadan başka kalmadı çaresi. Sayısız "Közkaman'a" Yapıldı beddua damgası!
О, генийи улуттун, Түбөлүк бизге атасы. Сөөгүндү таппай ыйлайбыз, Каерде бүгүн жатасың?! (Baygaziye: 2020: 167)	Ah, dehası milletin, Sonsuz bize babası. Kemiğini bulamayıp ağlıyoruz, Nerede bugün yatıyorsun?

"Alfabe" denen annenin memesini parçalayan Mankurtlar ve közkamanlardan kurtulmak için de Baygaziye'ye göre "beddua" etmekten başka çare kalmamıştır. Şairi üzen bir nokta da "milletin dehası" Arabayev'in mezarının yeri bilinmemekte ve kemikleri bulunamamaktadır.

Төрт Саптап	Dört Mısralık Şiirler
Жаңы коом курдук дешет, компоюшат ушуга. Бакыбаттуу келечекке, даярбыз дейт учууга. Уландардын көбү маңкурт, кыздар басат жылаңач, Аксакалдар нарктан кетти... прогресспи ушу да!? (Baygaziye: 2020: 167)	Yeni toplum gördük diyorlar, gururlanıyorlar bununla, Mutlu bir geleceğe, hazır diyorlar gitmeye. Erkeklerin çoğu mankurt, kızlar geziyor çıplak, Yaşlılar adetleri unuttu... ilerleme bu ya!?

Buradaki dört mısralık örnek şiirde (rubai) de ilerleme adına erkeklerin çoğunun mankurt olduğundan ve kızların da çıplak gezmesinden şikâyet ediyor. Daha da acı vereni ise "Yaşlılar adetleri unuttu..." feryadıdır.

Nihayet başka bir dili bayrak yaparak, kendi ana dilini kullanmamak için sandığa kaldırarak "mankurt"un batağına saplanmakta olan köyüne sesleniyor şair. Yine Aytmatov'un romanında annesi Nayman Ana'yı "ok"u ile öldüren Colaman'ı kast ederek "öz anneni ok ile vuruyor musun köyüm?" diyor.

Кайдасың, «бүркүт уям!?»	Nerdesin "Kartal Yuvam!?"
Өзгө тилди туу кылып, Жатасыңбы, айылым Өз тилиңди сандыкка	Başka dili bayrak yapıp, Yatıyor musun, köyüm Kendi dilini sandığa

Катасыңбы, айылым?	Koyuyor musun, köyüm?
Баткагына маңкерттун,	Batağına mankurtun,
Батасыңбы айылым?	Batıyor musun köyüm?
Өз энеңци ок менен	Öz anneni ok ile
Атасыңбы, айылым?	Vuruyor musun, köyüm?
(Baygazyev: 2020: 188)	

Sonuç

Sovyetbek Baygazyev'in hazırladığı “Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiirleri”ni ihtiva eden antolojide şiirlerin büyük çoğunluğu ata yurt, millet konularında, açık, basit olsa da aynı zamanda manası derin ve ideolojisi yüksek seviyedeki şiirlerdir. Mesela;

Мен кыргызмын ата салтын туу кылган, Ак бозүйдүн очогуна жылынам. Өз коломтом-өзөк кенчим! Мен ансыз Талга окшошмун тамырынан кыйылган. Кудай мага Ала-Тоомду буюрган, Мекеге эмес, Мекениме сыйынам!	Ben Kırgız'ım ata adetini bayrak yapan, Ak bozüyün ³ ocağında ısınırım. Kendi evim-çekirdek hazinem! Ben onсуз Dala benziyorum kökünden ayrılan. Tanrı bana Ala-Too'mu bahşetmiş, Mekke'ye değil, memleketime taparım.
--	--

Bu mısraları okuduğunda şuurlu Kırgız okurunun göğsü gururla dolacaktır. Şiirler okuru günlük hayatın olağan akışından çıkarıp, medeniyet eliyle kuma gömülmüş gibi yok olan Kırgız halkının örf-âdeti, değerleri ve vatanın geleceği, toplum ve insan, ruhsal dramalar hakkında güçlü heyecanlar şiirlerin satırlarına sinmiş durumda.

Baygazyev'in dizelerinde hayatları ve ruhları belli ve yabancı kalıplara hapsedilen “mankurtlar” kucağında “mutluluk” bulmasını eleştiren şair, özünü ve benliğini yitirmiş, ruhunu esarete teslim etmiş olanları “kendi fikri, kendi yüzü olmayan mahlûk” olarak niteliyor. Kişinin kendi fikrinin olmaması, Sovyetler döneminin meşhur şiarı “sen düşünme, ye iç ve hayatını yaşa” yani “biz senin yerine düşüyoruz”ün iz düşümü olarak görmek mümkündür.

Türk edebiyatında şair Orhan Veli Kanık'ın “Düşünme, Arzu et sade! Bak, böcekler de öyle yapıyor” mısralarını hatırlatmaktadır. Diğer taraftan da yüzünün olmaması yine okuyucuları Sovyetler Birliği dönemine götürmektedir. Bilindiği gibi yetmiş yıllık rejimin yaratmaya çalıştığı köksüz, tarihsiz, kimsesiz, kimliksiz bir başka deyişle “yüzü olmayan insan” anlamına da gelebilecek X-fert yaratma veya üretme çalışmalarını sürdürmüştür. Bu x-fert yetiştirme programı Cengiz Aytmatov'un *Kassandra Damgası* romanında ayrıntıları ile işlenmiştir. (Aytmatov: 1997)

Kaynaklar

- Aytmatov, C. (1990). *Dişi Kurdun Rüyaları*. Çev. Refik Özdek. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
Aytmatov, C. (1991). *Gün Olur Asra Bedel*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

³ Boz üy: Kırgız çadırı.

- Aytmatov, C. (1997). *Kassandra Damgası*. Çev. Ali Pirverdioğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Azap, S. (2013). "Kurtlar ve Mankurtlar", *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/1, s. 279-287.
- Azap, S. (2017). "Közkaman/lık: İhanet Ve Kimlik Sorunsalı", *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 41, s. 104-117.
- Berdibayev, R. (1997). *Baykal'dan Balkan'a*. Ankara: Bilig Yayınları.
- Cumageldi, T. (1996). *Kara Yıldırım*. Aktaran: Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gaddis, J. L. (1992). "Tectonics, History, and the End of the Cold War" *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations, Provocations*. London: Oxford University Press.
- Gökçimen, A. (2004). "Kara Yıldırım romanında Türkmen halk kültürü" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 23, Erzurum 2004, s. 73-84.
- Gökçimen, A. (2019). "Abiş Kekilbayulı'nın 'Küy' anlatısında Türkmen halk kültürü", *Temrin/96*.
- Güngör, E. (2016). "Kırgız matbuatının ortaya çıkmasında ceditçiliğin rolü", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2016 C. 5 S. 3, s. 387-400.
- İbragim, D. (2013). "Kazak Hikâyeciliğine Genel Bakış", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 50, Erzurum 2013, s. 157-174.
- Kekilbayulı, A. (1981). *Küy*. Almatı: Öner Baspası.
- Özdemir, A. (2014). *Kazak Edebiyatında Hikâye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Rayev, S. (2011). *Haftanın Beşinci Günü*. Çev. O. Söylemez- K. Göz- H. Aşlar. Ankara: Bengü Yayınları.
- Shneidman, N.N. (1989). *Soviet literature in the 1980s: decade of transition*. Toronto: University of Toronto Press.
- Soucek, S. (Princeton Üniversitesi) "National Color and Bilingualism in the Work of Chingiz Aitmatov" *Journal of Turkish Studies*, Vol. 5, 1981, s. 70-98. Bu yazının tercümesi *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, Çev. Orhan Söylemez, S. 10, Aralık 1996, s. 7-40.
- Sovyetbek, B. (2007) *Bürküttün Köz Caşı*. Bişkek: Gülçınar Matbaası.
- Sovyetbek, B. (2020). *Calgız Kayık (Irlar)*. Bişkek: Altın Tamba Matbaası.
- Söylemez, O. (2004). *Çağdaş Kazak Hikâyeleri Antolojisi*. Ankara: Elips Yayınevi.
- Söylemez, O., Azap, S. (2017). *Türk Dünyası Edebiyatları Şiir Çözümlemeleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

İnternet Kaynakları:

<https://kmb3.kloop.asia/2015/02/19/sovetbek-bajgaziev/> (01.01.2021)

<https://kmb3.kloop.asia/2011/10/25/ulutka-ushintip-ky-zmat-ky-lat/> (02.01.2021)

<https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D3%99%D2%A3%D0%B3%D2%AF%D1%80%D1%82> (11.03.2021)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Mankurt> (11.03.2021)

<https://stud.kz/referat/show/3611> (11.03.2021)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/C%C3%BCcenter> (11.03.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/velihanov-cokan> (12.03.2021)

<https://www.tarbie.kz/7810> (10.03.2021)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Mankurt> (11.03.2021)

<https://kmb3.kloop.asia/2011/08/09/kishenden-boshongon-ruxtun-yrlyar/> (02.01.2021)

[https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C5%9Fenal%C4%B1_Arabayev#:~:text=%C4%B0%C5%9Fenal%C4%B1%20Arabayev%20\(1882%2D1938\),da%20Galiye%20Medresesi'nde%20okumu%C5%9Ftur.&text=Arabayev%20Arap%20harfli%20ilk%20K%C4%B1rg%C4%B1z%20alfabesinin%20m%C3%BCellifidir.](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C5%9Fenal%C4%B1_Arabayev#:~:text=%C4%B0%C5%9Fenal%C4%B1%20Arabayev%20(1882%2D1938),da%20Galiye%20Medresesi'nde%20okumu%C5%9Ftur.&text=Arabayev%20Arap%20harfli%20ilk%20K%C4%B1rg%C4%B1z%20alfabesinin%20m%C3%BCellifidir.) (12.03.2021)